

Time, like the sea, unties all knots.

IRIS MURDOCH

---

*Zo kwamen er eilanden van boven de Doggersbank naar
onze streken, als stuivende schepen op een rijzende zee.*

MATHIJS DEEN

---

*Vroeger reisden de eilanders de wereld over,
nu komt de wereld naar hen toe.*

FINN KRAGESKOV

---

*Eilanden zijn niet bedoeld om op rond te lopen,
maar om naar te verlangen.*

BOUDEWIJN BÜCH

Evert Jan Prins

---

61 EILANDEN IN DE WADDENZEE

EEN ONTDEKKINGSREIS

NOORDBOEK

Voorwoord

Een eiland is een wereld op zich en heeft daarom genoeg aan zichzelf. Nabijgelegen andere eilanden die vanaf hoge duinen, stranden of vuurtorens op de horizon te zien zijn, versterken de overtuiging dat het eigen eiland bijzonder is. Daar, achter die kustlijn op de horizon, is de rest van de wereld, waar alles anders is. De essentie van op een eiland zijn is dat men niet ergens anders is, maar daar waar de wereld past in de palm van een hand.

Niets kan wedijveren met het eigen eiland. Hoe overzichtelijker het is, des te dieper heeft elk duin, elke strekdam, elke bocht in de dijk en meebuigend bosje zich vastgezet in het hart van zijn bewoners.

Ik ken een eilander, een Vlieland, die er prat op gaat dat hij één keer per week, weer of geen weer, zomer of winter, het duin de Kikkerbult beklimt, alleen maar om rond te kijken. Op de vraag waarom hij dat doet, zegt hij dat het uitzicht daarboven nooit hetzelfde is en daar heeft hij natuurlijk gelijk in. Geen dag is hetzelfde, de bui van vorige week is overgetrokken en opgelost, nieuwe wolken drijven over, de zon zet net weer andere delen van de wereld in het licht. De kleur van het water, de schepen op zee, de zeilende meeuwen en klimmende leeuweriken – de hele symfonie van indrukken klinkt iedere keer een beetje anders en zal nooit herhaald worden.

Ik ken het uitzicht goed. Er is vrij zicht op de horizon, zowel over de Noordzee als over het Wad. De duinen en bossen van het smalle eiland dat zich daartussen uitstrekt, zijn te overzien

tot de plek waar de vuurtoren van Texel, geruststellend ver weg, als een lucifer tegen de horizon staat.

Dat van dit duin het bos rond het dorp het zicht op het veel nabijere Terschelling ontnemt, komt het uitzicht ten goede. Benadrukt de verre vuurtoren van Texel vanwege de afstand het isolement van Vlieland, de nabijheid van Terschelling bedreigt juist die idylle van afzondering. Niet voor niets vertellen de Vlielanders elkaar dat de meeuw die vanaf de duinen over het bos naar het dorp vliegt, dat altijd doet met een vleugel voor de ogen, zodat hij Terschelling niet hoeft te zien liggen. Het bijzondere van dit boek is dat het dit sprookje van de eilander afzondering telkens opnieuw vertelt. Steeds weer overziet Evert Jan Prins het eiland dat hij bezoekt, en steeds weer komt hij onder de bekoring van die typisch eilander mythe van afzondering en uitverkiezing. Het wonderlijke is dat hij daarmee de illusie niet verbreekt, maar vermenigvuldigt. Want iedereen heeft een eigen innerlijk eiland dat hij of zij, net als de Vlieland, op de Kikkerbult, weerspiegeld ziet in die wereld van afzondering, omgeven door zee. En vreemd genoeg is die ervaring niet uniek voor dat ene uitverkoren eiland, maar voor de hele archipel. Zoals er op al die eilanden ongetwijfeld een eilander zal zijn die een keer per week een duin beklimt om om zich heen te kijken en zich gelukkig te prijzen.

Mathijs Deen

pag. 2

Fanø
Søren Jessens Sand

pag. 4-5

Texel
Noordzeebranding
bij De Koog

Vlieland
Vuurboetsduin

Inhoud

7	Voorwoord
10	Het begin
11	61 Waddeneilanden
12	Ontstaansgeschiedenis van de Waddenzee en haar eilanden
17	1 De Nederlandse Waddeneilanden
155	2 De Oost-Friese Waddeneilanden
231	3 Waddeneilanden in de Helgolander Bucht
261	4 De Noord-Friese Waddeneilanden
361	5 De Deense Waddeneilanden
395	Van de schrijver
396	Bibliografie
397	Verklarende woordenlijst
399	Woorden van dank

NEDERLAND

1
Razende Bol
Texel
Vlieland
Richel
Terschelling
Griend
Ameland
Het Rif
Engelsmanplaat
Schiermonnikoog
Balg
Simonszand
Rottumerplaat
Rottumeroog
Zuiderduintjes

DUITSLAND

2
Borkum
Lütje Hörn
Kachelotplate
Memmert
Juist
Norderney
Baltrum
Langeoog
Spiekeroog
Wangerooge
Minsener-Oldoog

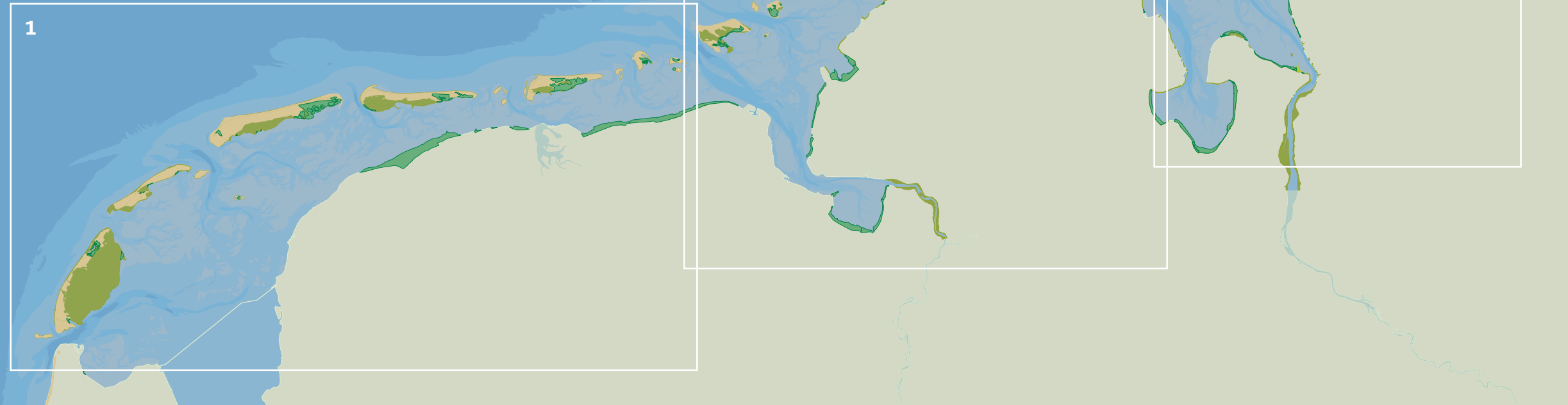
3
Alte Mellum
Langlütjen I
Langlütjen II
Hoher Knechtsand
Nigehörn
Scharhörn
Neuwerk
Trischen
Helmsand
Blauort

DUITSLAND

4
Nordstrand
Nordstrandischmoor
Pellworm
Hooge
Langeneß
Oland
Gröde
Habel
Hamburger Hallig
Süderoog
Süderoogsand
Japsand
Südfall
Norderoog
Norderoogsand
Amrum
Föhr
Sylt
Uthörn

DENEMARKE

5
Jordsand
Rømø
Koresand
Mandø
Fanø
Langli

Het begin

Het is zondag 22 september 2002. In Ditzum, een schilderachtig vissersplaatsje aan de Eems, is het onstuimig. De herfst heeft zijn intrede gedaan. Woeste wolkenpartijen worden door de harde wind in oostelijke richting geblazen, de opkomende zon kleurt de zware luchten boven de rivier. We zijn in afwachting van een catamaran die ons vanuit Ditzum door de Duitse Bocht naar Helgoland zal gaan brengen. Het blijft echter akelig stil. Geen andere passagiers, geen scheepsbewegingen, zelfs de meeuwen laten zich niet horen. De meegebrachte camera registreert enkele opnames van de vissershaven en het nog slapende dorpje. We besluiten op onderzoek uit te gaan. Een simpel handgeschreven briefje op de deur van het havenkantoor leert dat de afvaart naar Helgoland is komen te vervallen. Een reden wordt niet gegeven.

Van onmiddellijke terugkeer naar onze woonplaats Groningen is echter geen sprake. We besluiten naar de veerhaven van Norddeich te rijden om vandaar de boot te nemen naar Norderney. De talloze schuimkoppen op de Waddenzee maken meteen duidelijk waarom de tocht naar Helgoland is gecancelled. Als we in het mondaine hoofdstadje van boord gaan en per fiets het eiland verkennen, zijn we onder de indruk. Norderney blijkt verbluffend mooi. Op de terugweg nemen we ons voor ook de andere Oost-Friese Waddeneilanden te gaan bezoeken, niet veel later gevolgd door het idee: we doen ze allemaal.

Van Razende Bol bij Texel tot en met Langli in Denemarken. Dat dit idee zich uiteindelijk heeft vertaald in het verschijnen van dit boek geeft niet alleen enorm veel voldoening; meer nog kijken we met heel veel plezier terug op onze zwerftochten over de 61 juweeltjes in de Waddenzee.

61 Waddeneilanden

Lang hebben we geworsteld met de kwintessens. Hoeveel Waddeneilanden zijn er nou eigenlijk? Als de grillen van het rauwe Noordzeeklimaat ergens hun weerslag vinden, is het wel in het Waddengebied. Hoewel menselijk ingrijpen meer dan eens cruciaal is gebleken om eilanden op de kaart te houden, zijn er in de loop der eeuwen vele ten prooi gevallen aan de vraatzucht van de Noordzee. Van de oorspronkelijk meer dan honderd halligen resteren er slechts tien, eilanden zijn verworden tot hoge zandbanken of zelfs, zoals Tertius, Buise en Bosch, helemaal verdwenen. Daarentegen zijn er ook nieuwelingen te verwelkomen in de familie der Waddeneilanden. Zo kreeg de voormalige zandbank Kachelotplate in 2003 een officiële eilandstatus.

Belangrijk is het bepalen van de definitie van een eiland: een stuk land dat aan alle kanten wordt omringd door water. Als criterium hebben we gesteld dat een eiland een eiland is wanneer het bij hoogwater niet onderloopt – waarbij we dan meteen een uitzondering moeten maken in geval van springvloed. Hoge zandplaten, al dan niet met duinvorming, die bij extreem hoogwater weleens kopje onder kunnen gaan, worden dus gerekend tot de Waddeneilanden. Enkele voorbeelden hiervan zijn Razende Bol, Süderoogsand en Koresand.

Nog enkele andere bespiegelingen die we de revue laten passeren. Rømø, Sylt, de halligen Langeneß, Oland, Nordstrandischmoor en Hamburger Hallig zijn, evenals het vergeten eilandje Helmsand, door dammen verbonden met de kust. Dit geldt evenzeer voor Nordstrand, dat door inpoldering wel heel erg is vergroeid met het vasteland. Het eilandkarakter is echter ruimschoots behouden gebleven. Dan zijn er de kunstmatig aangelegde eilanden Nigehörn en Minseneroog en de kustverdedigingswerken Langlütjen I en II. Ook deze eilanden tellen wat ons betreft gewoon mee.

Alles afwegend komen we uiteindelijk tot een totaal van 61 eilanden. We hebben ons gebaseerd op bestaande literatuur, informatie op websites, gesprekken met betrokkenen en eigen ervaringen. Een eenduidig antwoord van Unesco, de organisatie die het Waddengebied in 2009 op de werelderfgoedlijst heeft geplaatst, is er nooit gekomen.

Ongetwijfeld zal in de komende eeuwen de kaart van het Waddengebied weer op de schop moeten. De natuur laat zich nu eenmaal niet sturen en al helemaal niet op de Wadden!

Ontstaansgeschiedenis van de Waddenzee en haar eilanden

Voor de ontstaansgeschiedenis van de Wadden gaan we terug naar het einde van de laatste ijstijd, zo'n 12.000 jaar geleden. Enorme hoeveelheden zeewater waren gevangen in landijs, de zeespiegel lag tientallen meters lager dan nu, de Noordzee lag goeddeels droog. De Rijn, met haar zijrivieren Theems, Maas en Schelde, mondde uit bij de Doggersbank, het water van de Elbe stroomde samen met dat van Weser en Eems ver voorbij Helgoland in zee. Tussen Denemarken en Engeland lag een immense steppe, waar wisenten, reuzenherten, oerossen en wolven leefden. Zon, zand, wind en water hadden er een woest en leeg landschap geformeerd, bedekt met eindeloze grasvlaktes. Alleen langs rivieren en aan oevers van meren groeiden bomen. Op de oude keilemheuvelds van Texel, Amrum, Sylt en Föhr zijn voorwerpen gevonden uit het mesolithicum die duiden op menselijke bewoning in die tijd.

Aarzelend kwam tienduizend jaar voor het begin van onze jaartelling een einde aan de ijstijd. Het werd warmer op aarde, ijskappen en gletsjers begonnen te smelten, de zeespiegel steeg. Eerst snel, later langzamer. De Noordzee rukte op naar het zuiden en stroomde weer vol. Stroming en getijden voerden grote hoeveelheden zand richting Deense, Duitse en Hollandse kusten, vormden banken en zandduinen die vervolgens weer werden overspoeld en meegevoerd. Gestaaag wierp de stijgende zee barrières op van zand, duwde rivieren terug en baande zich een weg over verdrinkende kustvlaktes. Rijn, Weser, Elbe en Eems konden hun water met moeite lozen, zochten andere routes en werden gedwongen om meegevoerd zand en slib in hun beddingen af te zetten.

Zo'n 5000 jaar voor Chr. bereikte de Noordzee min of meer haar huidige omvang. Het landijs was gesmolten, de zee kwam tot rust. Parallel aan de kust ontstonden lange strandwallen met duinen. Achter deze aaneengesloten duinen strekten zich omvangrijke, door traag stromende rivieren doorsneden veenmoerassen uit. In de loop der tijd sloeg de Noordzee bresen in de strandwallen, die daardoor uiteenvielen in eilanden en zandbanken. Getijdestromen slepen diepe geulen uit tussen de eilanden en in het achterliggende veengebied dat bij hoogtij overstroomde, waardoor klei en slijk werden afgezet en kwelders aangroeiden.

Van dit onland kon men zich met recht afvragen of het tot het land of tot de zee behoorde. De beschrijving van 47 na Chr. uit de *Naturalis Historia* van de Romeinse geschiedschrijver, militair en letterkundige Gaius Plinius Secundus spreekt wat dat betreft tot de verbeelding:

‘We hebben besproken dat er verschillende volkeren langs de kust van de oceaan wonen die het zonder bomen en struiken moeten stellen. Ook in het noorden hebben wij zulke volkeren gezien, te weten de Chauken. Daar stort, twee keer in elke periode van een dag en een nacht, de oceaan zich met een snel getij over een onmetelijke

vlakke, daarbij de eeuwenoude strijd van de Nature verhullend of het bij het vasteland hoort of deel uitmaakt van de zee. Daar bewoont dit miserabele ras opgehoogde stukken grond, die ze met de hand hebben opgeworpen tot boven het niveau van het hoogst bekende tij. Met hun hutten die ze erop hebben gebouwd lijken ze wel zee-lieden wanneer water het omringende land bedekt, maar schipbreukelingen als het getij zich heeft teruggetrokken. Rondom hun hutten jagen ze op vissen die proberen te ontsnappen met het aflopende water. Ze kunnen geen vee houden en zich, zoals naburige volkeren, met melk voeden. Ze kunnen zelfs niet met wilde dieren vechten, omdat er in de wijde omtrek geen bosland is. Van riet en moerasbies vlechten ze touw om visnetten van te knopen. Met de hand verzamelen ze slijk dat ze meer door wind dan door zon laten drogen en met deze turf verwarmen ze hun voedsel en hun door de noordenwind verkleumde lichamen. Ze drinken uitsluitend regenwater, dat ze in kuilen bij de ingang van hun hut bewaren. En deze volkeren spreken van slavernij als ze worden overwonnen door het Romeinse volk! Was het niet vele malen beter om slaaf te zijn binnen de grenzen van het imperium, dan hier zo te moeten leven? Het is maar al te waar: het lot spaart de mens om ze te straffen.’

De Romein moet zijn ogen hebben uitgekeken. Hij kende slechts de kusten van Mare Nostrum, waar de zee getijdenloos was, azuurblauw en helder als glas.

In het eerste millennium na het begin van onze jaartelling was er van de Waddenzee zoals we die nu kennen nog geen sprake. De Friezen woonden er op hun terpen, weidden hun vee op de kwelders, raapten oesters en mosselen langs de geulen, verbouwden gerst en tarwe op hun akkertjes en trokken ten strijde om geschillen op te lossen. Na een zware storm liepen ze over het Wad naar de eilanden om langs de stranden naar wrakhout te zoeken. Slechts tijdens extreme stormvloed liep de kustvlakte tussen de eilanden en hoger gelegen gebieden onder water. Het aangevoerde zand en de vruchtbare slib hoogden de kwelders op. Het Marsdiep was in die tijd nog een onbeduidend beekje dat de keilemheuvelds bij Den Hoorn afwaterde, het Vlie groeide uit tot een brede zeearm die het water van IJssel en Flevomeer (het latere Aelmere) afvoerde, tussen Ameland en Terschelling – waar nu het Borndiep beide eilanden scheidt – drong de Noordzee ver door in het achterland. Verder naar het oosten mondden Lauwers en Eems tussen Schiermonnikoog en Borkum uit in zee en stroomde het water van Weser en Elbe tussen moerassen door naar het noorden.

In de 11e eeuw begonnen pionierende boeren en kloostelingen met het aanleggen van dijken. Door het graven van sloten en kanalen werd het achterliggende veengebied ontwaterd en in cultuur gebracht. Boerderijen werden gebouwd,

nederzettingen gesticht. Het door drainage ingeklonken land kwam onder de zeespiegel te liggen, duizenden jaren van verening en aanslibbing werden tenietgedaan.

Een samenspel van tijdelijke opwarming van het klimaat met extremer weer en een lichte zeespiegelstijging zou een periode met apocalyptische stormvloed inluiden. Zagen de benedictijner monniken van de abdij van Egmond een en ander nog als de toorn van God, uitgeroepen over de Godslasterende Friezen, het eerder genoemde samenspel lijkt waarschijnlijker. De Sint-Julianavloed in 1164, de

Allerheiligenvloed van 1170, de eerste Sint-Marcellusvloed van 1219, de Sint-Luciovloed (1287), de tweede Sint-Marcellusvloed in 1362 en de Burchardivloed (1634) – zij spoelden de in elkaar zakkende veengebieden tussen de eilanden weg, zetten het Wad definitief onder water, vormden en passant de Zuiderzee en gaven de Waddenzee min of meer haar huidige vorm. Zo ontstond een dynamisch getijdengebied met water en zandplaten, bewoonde en onbewoonde eilanden, overgeleverd aan het ritme van eb en vloed en voortdurend onderhevig aan veranderingen.

1

DE NEDERLANDSE WADDENEILANDEN

Met een enorme penseelstreek lijken ze op de kaart te zijn aangebracht. Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog, de kroonjuwelen van Neerlands noordkust. Naast de kracht en dynamiek van de natuur heeft de eeuwige strijd tegen de Noordzee de eilanden gemaakt tot wat ze nu zijn: een kwetsbare archipel die we vooral moeten koesteren.

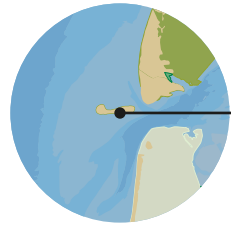
Enmaal aan boord van een ferry, op weg naar een van de eilanden, word je binnen een mum van tijd omarmd door een vakantiegevoel. Zilte zeelucht die korte metten maakt met de stress van alledag, weldadige stilte die het gemoed zalft, betoverend licht dat de geest inspireert. Een duik in de Noordzeebranding, gezandstraald worden tijdens een herfstige strandwandeling, een fietstocht door de duinen, een cocktail op een terras aan zee, een eilander kruidenbitter in de kroeg. Het verblijf op een Waddeneiland staat borg voor pure onthaasting.

Behalve de vijf bewoonde eilanden kent het Nederlandse Wad een tiental minder bekende, wellicht ietwat mysterieuze vlekjes. Vanzelfsprekend worden Razende Bol, Richel, Griend, Engelsmanplaat, 't Rif, Balg, Simonszand, Rottumerplaat, Rottumeroog en Zuiderduintjes uitgebreid aan u voorgesteld.

Razende Bol

52° 58' NB, 4° 40' OL
Oppervlakte 4 km²
Onbewoond

Onze tocht naar Razende Bol begint in de haven van Oudeschild, waar we hebben afgesproken met Hans Eelman. 'Het wordt een geweldige tocht', zo had hij ons verzekerd. Tussen viskotters en plezierjachten gaan we op zoek naar de Phileas Fogg, een klassiek Engels marinescheepje uit 1925, waarvan Eelman al bijna veertig jaar de trotse eigenaar is. Eenmaal aan boord is er koffie en tijd om bij te praten. Wanneer ook beide bevriende bemanningsleden zich hebben gemeld, worden de

motoren gestart. Voor de strandvonder van Razende Bol is een tocht naar het eiland veel meer dan een routineklus. 'Er zit een ernstige vorm van nieuwsgierigheid in me, alles wat daar ligt heeft een verhaal.' Ondertussen komt de loden lucht boven het Marsdiep tot ontlading. Veerboten van Texels Eigen Stoomboot Onderneming pendelen onvermoeibaar op en neer. Als we na bijna anderhalf uur varen voor de zuidkust van de Bol voor anker gaan, druppelt het nog een beetje na. Met een dinghy leggen we de laatste meters af naar het strand.

Formeel is Razende Bol het hoger gelegen oostelijk deel van Noorderhaaks, een onbewoond eilandje dat is ontstaan op de plek waar getijdestromingen van Noordzee en Marsdiep elkaar ontmoeten. Het eiland, dat bestuurlijk onder Texel valt, was ooit inzet van een onderling partijtje schaak tussen de burgemeesters van Texel en Den Helder. De Texelse burgervader

trok aan het langste eind en kon zo Noorderhaaks aan zijn gemeente toevoegen. Texelaars blijven het eilandje overigens hardnekkig Razende Bol noemen.

De robuuste zandplaat die slechts bij stormvloed een kopje onder gaat, ligt zo'n anderhalve meter boven de vloedlijn. Doordat de wind vrij spel heeft, kunnen er manskogge duinen ontstaan. De krachtige vloedstroom vanuit de Noordzee verplaatst Razende Bol met een snelheid van zo'n honderd meter per jaar richting Molengat, de geul tussen het eilandje en Texel. Of het ooit tot een fusie komt, zoals bij de zandplaat Onrust die honderd jaar geleden op dezelfde plek lag en intussen met Texel is versmolten, is nog maar de vraag. Vooral ook omdat de plaat wat meer naar het noorden lijkt te bewegen.

Razende Bol vormt een welkome tussenstop voor grote aantallen aalscholvers, eidereenden, meeuwen en strandlopers en is een belangrijk broedgebied voor strandplevieren, bontbek-

plevieren en dwergsterns. Daarnaast is de Bol kraamkamer en rustgebied voor gewone zeehonden en kegelrobben. Puppy's van de gewone zeehond worden in de vroege zomer geboren, grijze zeehonden werpen hun jongen in de winter. De kleintjes, die de eerste weken nog niet kunnen zwemmen, worden door de moeder op het droge gevoed.

Als strandvonder heeft Hans Eelman de taak aangespoelde goederen te beheren en te waken over het wel en wee van het eiland. We krijgen twee uur de tijd om de Bol te proeven, te ervaren. Krijgsende meeuwen, schelpen, scheepstouw, flessen, een aangespoelde dukdalf bezaaid met zeepokken, zelfs een stukje barnsteen. Een eindeloze zandvlakte die nog meer kleur krijgt als de zon door de woeste wolkenbrij weet heen te breken. Windribbels worden geaccentueerd, prielen glinsteren, ijzer bevattende mineralen lichten op.

Met Hans Eelman op weg naar Razende Bol

De noordkust is het domein van tientallen zeehonden. De dieren laten zich tot op zekere hoogte benaderen, maar kiezen het ruime sop als de afstand in hun ogen wel erg klein is geworden. Vanuit het water blijven ze ons volgen, nieuwsgierig als ze zijn. We verlaten de kust en lopen over het rulle zand naar het midden van het eiland. De jonge duintjes die zich hier hebben gevormd, zullen geen stand houden als de novemberstormen binnenkort weer over de Bol razen. Met de masten van de Phileas Fogg en de Helderse vuurtoren Lange Jaap als bakens keren we terug naar de dinghy.

Aan boord van het moederschip wordt de voor deze gelegenheid meegebrachte fles Grunneger Berenburg aangesproken. Op de terugtocht gaat Hans er eens goed voor zitten. Bevlogen begint de geboren Texelaar, die tien jaar lang als eerste stuurman op de grote vaart de wereldzeeën bevoer en daarna een makelaardij op het eiland runde, te vertellen over zijn grote passie: wrakduiken. Decennialang al trekt hij er met de Phileas Fogg op uit voor zijn expeditie onder water. Vaak op aanwijzingen van vissers die met hun netten verstrikt raken in een wrak, maar ook met vanaf zijn schip gemaakte sonarbeelden, lokaliseerde hij tientallen scheepsresten. De wrakken rond Texel zijn veelal relictten van oorlogsbodems en koopvaardij schepen uit de tijd van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. De houten zeilschepen vergingen tijdens een storm, zonken na een scheepsbrand of werden verpletterd door ijsgang. Talloze, vaak eeuwenoude vondsten haalde hij boven water. Rookpijpjes, koperen tabaksdoosjes, munten, flessen, schalen, maar ook een bronzen kanon, te bewonderen in museum Kaap Skil. Met gepaste trots laat hij die avond bij hem thuis enkele pronkstukken zien. Dan nemen we afscheid. Het was een geweldige tocht, zoals aangekondigd.

De Hors, zandwoestijn tussen Noordzee en Mokbaai

☹
De Noordkop van Texel

